

Әліпбаев Амангелді¹, Бөжеева Бақыт²

¹тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: alipbayev19@gmail.com, тел.:+7 701 397 4799

²тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: bbuzeeva@gmail.com, тел.:+7 702 550 0285

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасы, Қазақстан, Алматы қ.

ЛАҢКЕСТІК: ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ АСТАРЫ

Кез келген құбылыстың ғылыми тұрғыдан зерттелінуі оның мәні мен себеп-салдарының байланыстығын айқындауды қарастырады. Лаңкестік ұғымын іздестіруде оны лаңкестіктің мәнін қарастыру ретінде зерттеудің әртүрлі астарларын, оның тарихи, әлеуметтік-саяси, идеологиялық және психологиялық түп-тамырын зерделеуді қажет ететіндігі ешқандай күмән туғызбайды. Қазіргі кезеңде әлемдік қоғамдастық лаңкестіктің кез келген белгілерін, оның ішінде қандай да-бір әлеуметтік-саяси мақсаттар үшін жүзеге асуын да жоққа шығарғысы келеді. Дегенмен де бұл лаңкестіктің бар екендігіне жоқ дей алмайды, қайта бұл әлеуметтік құбылыс дамуын тоқтатқанды қойып, өрши түсуде. Бірқатар экстремистік топтар лаң салушылықты күрес тәсілі ретінде пайдалануын жалғастыра түсуде. Алайда лаңкестік әрекеттерге қарсы тиімді күресті бастау үшін және алдын алу үшін бұл құбылыстың түпкі мәнін айқындап алу қажет. Жалпы мұның зорлық-зомбылықтың саяси негіздегі қолданысы немесе ең қатігез түрі екендігінде лаңкестік мәселесін зерттеуші көптеген ғалымдардың ойлары бір арнадан шығуда. Кез келген лаңкестік іс-әрекеттер саяси сарынға ие, өйткені лаңкестік түріндегі зорлық-зомбылық елдегі саясатты сақтауға немесе керісінше өзгертудің құралы ретінде әрекет етеді. Сондықтан да лаңкестікті жеке азаматтардың, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүддесіне тікелей қатер туғызушы әлеуметтік-саяси құбылыс ретінде қарастыру қажет. Лаңкестікке тау-тау еңбектердің арналғанына қарамастан, оны бірегей тұтас құбылыс ретінде сараптап, саралап шықтық деуге болмас. Сонымен бірге осындай сараптама жасаудың мүмкіндігінің өзі күмәнді десе болады. Әрине, осы мақаланың авторлары да алдарына мұндай міндеттеме қойып отырған жоқ. Ондағы міндет – қазіргі лаңкестіктің тек кейбір белгілеріне ғана тоқталып өту.

Түйін сөздер: мемлекет, лаңкестік, әлеуметтік-саяси, қоғамдық-саяси, әлемдік қоғамдастық, зорлық-зомбылық, экстремизм.

Alipbayev Amangeldy¹, Byuzheyeva Bakyt²

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: alipbayev19@gmail.com, tel.: + 7 701 397 4799

²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, e-mail: bbuzeeva@gmail.com, tel.: + 7 702 550 0285

Chair of International Relations and World Economy, of Department of International Relations of Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

Terrorism: socio-political aspects

Scientific approach to a study of any phenomenon assumes detection of its entity and relationships of cause and effect. Exists any doubts that search in a concept of terrorism requires a study of different aspects of its research as reviewings of an entity of terrorism, its historical, socio-political, ideological and psychological roots. Now the world community denies any manifestations of terrorism including for the embodiment in life of any socio-political purposes. But nevertheless it does not cancel the existence of terrorism, this social phenomenon not only did not brake development, but also gains steam. Terror continues to be used as a fight method by a row of extremist groups. But to begin effective fight and to prevent the subsequent acts of terrorism, it is necessary to clarify an entity of this phenomenon. Many researchers of problems of terrorism meet that this politically motivated application or threat of application of extreme forms of violence. Any act of terrorism bears in itself a political charge as violence in the form of terrorism appears the instrument of saving or, on the contrary, changes of the policy pursued

in the country. Therefore terrorism should be considered as the socio-political phenomenon posing an explicit threat to the vital interests of the personality, society and state. In spite of the fact that mountains of literature hardly are devoted to terrorism it is possible to claim that it was succeeded to analyse and describe it as the uniform complete phenomenon. Moreover, there is a doubt in a basic possibility of the similar analysis. Certainly, the similar task isn't set for themselves also by authors of this article. A task her – to stop only on some manifestations of modern terrorism.

Key words: state, terrorism, socio-political, social and political, world community, violence, extremism.

Алипбаев Амангельды¹, Бюжеева Бакыт²

¹кандидат исторических наук, доцент, e-mail: alipbayev19@gmail.com, тел.: +7 701 397 4799

²кандидат исторических наук, доцент, e-mail: bbuzeeva@gmail.com, тел.: +7 702 550 0285
кафедра международных отношений и мировой экономики, факультет международных отношений,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Терроризм: социально-политические аспекты

Научный подход к изучению любого явления предполагает выявление его сущности и причинноследственных связей. Не существует никаких сомнений, что исследование понятия терроризма требует изучения различных его аспектов как рассмотрения сущности терроризма, его исторических, социально-политических, идеологических и психологических корней. В настоящее время мировое сообщество отрицает любые проявления терроризма. Но тем не менее, самого существования терроризма это не отменяет, это социальное явление не только не притормозило развитие, но и набирает обороты. Террор продолжает использоваться как метод борьбы рядом экстремистских группировок. Но для того чтобы начать действенную борьбу и предупреждать последующие террористические акты, нужно выяснить саму сущность данного явления. Многие исследователи проблем терроризма сходятся в том, что это политически мотивированное применение или угроза применения крайних форм насилия. Любая террористическая акция несет в себе политический заряд, так как насилие в форме терроризма выступает инструментом сохранения либо, наоборот, изменения проводимой в стране политики. Поэтому терроризм следует рассматривать как социально-политическое явление, представляющее явную угрозу жизненно важным интересам личности, общества и государства. Несмотря на то, что терроризму посвящены горы литературы, вряд ли можно утверждать, что удалось проанализировать и описать его как единое целостное явление. Более того, возникает сомнение в принципиальной возможности подобного анализа. Разумеется, подобной задачи не ставят перед собой и авторы данной статьи. Задача ее – остановиться лишь на некоторых проявлениях современного терроризма.

Ключевые слова: государство, терроризм, социально-политические, общественно-политические, мировое сообщество, насилие, экстремизм.

Кіріспе

Бүгінгі күні халықаралық лаңкестік мәселесі бүкіл әлем елдерімен бірге біздің еліміз үшін де өте өзекті болып отырғаны белгілі. Себебі, қоғамдық өмірдің қайшылықты жағдайларында көбінесе ұлтаралық және діни қатынастардың шиеленісу үрдістері белең алып, тура және жанама түрде халықтар арасында өзара сенімсіздікті және өшпенділікті, экстремизм және оның ең соңғы түрі – лаңкестікті тудыруда.

Елімізде өмірдің шынайылығына айналған бұл қасіретке қарсы 2010 жылдың 1 ақпанында Қазақстан Республикасы Президентінің № 922 Жарлығымен бекітілген «2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының Стратегиялық даму жоспарында» да кез-келген қауіп-қатерді айқындап және алдын алу мен жою белгіленген

(2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының Стратегиялық даму жоспарында, 2010). Әсіресе, халықаралық лаңкестікпен, діни экстремизммен, трансұлттық есірткі бизнесімен және заңсыз көші-қонмен күрес саласында халықаралық ынтымақтастықты дамытуға ерекше назар аударылған.

Жаңа қауіптер мен қатерлерді айқындау мүмкіндіктеріне сол мезгілде қол жеткізу үшін және соған қарсы тиісті шараларды қабылдау мақсатында Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік жүйесінің сараптамалық-болжау жұмыстарын жаңа арнада жетілдірудің тиімділігін арттыру маңызды бағыттардың бірі болуға тиіс. Сонымен бірге экстремизм мен лаңкестікке қарсы тұру аясында еліміздегі ұлтаралық үйлесімділікті нығайту мақсатында және қоғамдық-саяси ахуалдың тұрақтылығын

қамтамасыз ету үшін жергілікті тұрғындар мен азаматтық қоғам институттарының белсенділігін арттыру қажет. Соған орай Қазақстанның ұлттық және рухани қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясында қазіргі таңдағы еліміздің мемлекеттік саясатының басым бағыттарының бірі – жастар арасынан діни экстремизм мен лаңкестік топтарға тартылуының алдын алу.

Белгіленген мақсатты жүзеге асыру үшін 2013 жылы 24 қыркүйекте Қазақстан Республикасы Президентінің № 648 Жарлығымен «Қазақстан Республикасында 2013-2017 жылдарда діни экстремизм мен лаңкестікке қарсы әрекет ету туралы Мемлекеттік бағдарлама» қабылданған болатын (Қазақстан Республикасында 2013-2017 жылдарда діни экстремизм мен лаңкестікке қарсы әрекет ету туралы Мемлекеттік бағдарлама, 2017). Мемлекеттік бағдарламада діни экстремизм мен лаңкестікке қарсы әрекет жасайтын мемлекеттік мекемелердің жаңа әдіс-тәсілдері мен түрлерін қарастырумен қатар халықтың діни сауаттылығын арттыруға да ерекше назар аударылған. Сол себепті лаңкестік пен діни экстремизмнің түп-тамырын жою бағытында оларға қарсы тұра алатын теориялық және тәжірибелік әдіс-тәсілдер мен әдістемелерді айқындау, сонымен бірге тиімді әлеуметтік-саяси және мәдени-идеологиялық ескертпелерді ойластырудың маңыздылығы ерекше болып табылады.

Теориялық-әдістемелік негізі

Лаңкестік мәселесінің түп-тамырын зерделеу барысында бихевиоризм, институционализм, сондай-ақ статистикалық, саяси-құқықтық және әртүрлі сараптамалық бағалау технологиялары кеңінен пайдаланылды. Мәселенің қарама-қайшылықтары мен қарқынын жан-жақты қарастыруға мүмкіндік туғызған аналитикалық тәсілді атап өтуге болады. Лаңкестікті зерттеуде әлеуметтік-саяси тәсіл лаңкестіктің мақсаттарын, міндеттерін, күштері мен құралдарын айқындауға мүмкіндік туғызды. Жалпы мұны осы мәселені қарастырудағы негізгі сүйенген тәсіл десе болады. Өйткені әлеуметтік-саяси тәсіл лаңкестікті зерттеуде бұл құбылыстың шығу себептерін әлдеқайда толыққанды түсіндіре отырып, лаңкестіктің сипаттағы қылмыстың дамуына қарсы тұру шараларының жүйесін айқындайды.

Ал лаңкестік пен діни экстремизмнің әрқилы бағыттары мен ағымдарын бір-бірімен салыстырмайынша, оларды толыққанды түсіну

және бұл құбылыстардың ішкі мәнін ұғына қою мүмкін емес десе болады. Сондықтан да мәселені теоретикалық және әдістемелік тұрғыдан зерттеудің негізін ең алдымен салыстырмалы сараптамалар құрады. Сол ретте айқындағаннан кейін ғана лаңкестік пен діни экстремизмнің алдын алуға, ескертуге және бейтараптандыруға қатысты тиімді тұжырымдама жасауға болады. Салыстырмалы сараптама өз кезегінде тарихи шолумен толықтырылды, оның қажеттілігі лаңкестік пен діни экстремизмнің қазіргі кезеңдегі ілімін жақсырақ түсіну үшін нақтылы тарихына үңілумен дәйектеледі. Сол себепті мәселені талдау барысында тарихи әдістеме кеңінен қолданылды. Қоғамдық құбылысты зерттеудің әдістемелік негізі ретінде сондай-ақ диалектикалық әдістермен бірге жүйелі сараптау әдісін де атап өтуге болады. Бұл жерде сарапталынатын құбылыстар негізінен өзіне тән қарқындылығымен және өзара тәуелділігімен ерекшеленді.

Нәтижелер

Жалпы лаңкестіктің басты себебі болып әлеуметтік қайшылық саналады. Өйткені әлеуметтік астарына қарай лаңкестікті қандай да бір әлеуметтік топтың өз мүддесін қамтамасыз ету мақсатында осындай лаң салушылық әдіс-тәсілді пайдалануы деп түсінуге де болады.

Лаңкестіктің шығуы мен дамуына ықпал ететін негізгі жағдай – ол: әлеуметтік-экономикалық, идеологиялық, саяси, ұлттық, мемлекетаралық, діни және басқа да қайшылықтар мен шиеленістер екендігі белгілі. Сондай-ақ лаңкестік саяси жүйе талғамайтындығына көзіміз жетті.

Лаңкестіктің басты мақсаты – адамдарды мерт қылу арқылы үрей туғызу. Бүгінгі күні лаң салушылардың көпшілігі жүйелі де құпия түрде күрделі ұйымдастырылған топтар мен ұйымдардың маманданған жасақтары.

Әлемдегі көптеген елдер лаңкестікке ерекше көңіл бөліп, оны қоғамға төнген басты қауіп-қатер деп біледі. Зерттеу барысында айқындалынған бүгінгі заманның шынайылығын ескеретін болсақ, қоғамды лаңкестіктен толығымен арылту мүмкін емес, тек қана оның болу мүмкіндігін азайту жағына бар күш-жігерлерін жұмсауы тиіс. Кез келген лаңкестік іс-әрекеттер саяси сарынға ие, өйткені лаңкестік түріндегі зорлық-зомбылық елдегі саясатты сақтауға немесе керісінше өзгертудің құралы ретінде әрекет етеді. Сондықтан да

лаңкестікті жеке азаматтардың, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүддесіне тікелей қатер туғызушы әлеуметтік-саяси құбылыс ретінде қарастыру қажет деген болжам жасалынды. Лаңкестіктің ұлтшылдық сипаты негізінен дінмен жиі байланыстырылады, алайда әлеуметтік лаңкестіктің дәйектемелері мен ұрандарын да жоққа шығармайтындығы анықталды.

Пікірсапап

XX ғасырдың аяғында лаңкестік жаңа даму сатысына шықты деп айтуға болады. Лаң салушылардың іс-әрекет жасайтын аумағы да, пайдаланатын құралы да кенейе түсуде. Ал мәні сол күйінде қалуда, яғни адамдар мерт болады, қоғамға үлкен залал келтіріледі. Осыған орай лаңкестік мәселесі соңғы кездері өте елеулі құбылыстардың біріне айналып отыр. Өйткені ол ұлт, ел, шекара таңдамайды. Сол себепті де адамзат үшін өте қауіпті құбылыстың алдын алу, оны болдырмау, тамырына балта шабу – лаңкестікті жан-жақты сараптап, шығу себебін айқындауды қажет етеді. Сонда ғана лаңкестікке қарсы қабылданатын іс-шаралардың тиімділігі артары айқын.

Мемлекеттің және қоғамның қауіпсіздігіне ұлтаралық қатынастардың шиеленісуі негізінде туындайтын лаңкестік қаншалықты ықпал ететіндігіне сараптама жасау да әр кезде өзекті мәселе болып қала бермек. Әртүрлі әлеуметтік және саяси негізде туып отырған лаңкестік қауіпке қарсы тиімді іс-шараларды, алдын алу қимылдарын жүргізу бүгінгі күні ғаламдық деңгейдегі мәселеге айналып отыр. Бұған дәлел қазіргі кезде көптеген мемлекеттер басшыларының, арнайы қызмет және құқық қорғау органдары басшыларының, қоғам қайраткерлерінің, өкілдерінің лаңкестіктің қауіпсіздігін бәсеңдету, лаңкестікпен күресу мәселелеріне арналған жұмыс мәжілістері, халықаралық кездесулері мен конференцияларының саны күннен күнге көбеюде. Өйткені лаңкестіктің болу-болмауын болжау өте қиын. Оған 2001 жылғы 11 қыркүйектегі бүкіл әлемді дүр сілкіндірген Америка Құрама Штаттарындағы оқиға дәлел. Әлемнің қуатты мемлекеті болып саналатын елде лаңкестіктің өз басымдылығын көрсетуі, адамзатқа қауіп тудыратын бұл құбылысқа қарсы қойылған бөгеттің әлсіздігін көрсетеді. Әлемнің ешбір халқы мұндай қасіретті қаламайды. Кезінде Ресей Президенті В.В.Путин АҚШ-тағы 11 қыркүйектегі оқиғаға қатысты сөзінде:

«АҚШ-тағы оқиғалар ұлттық шектерден шығып кетті. Бұл өркениетті адамзатқа деген қарсылық. Бүгінгі болған оқиға, осы лаңкестікке қарсы жасалған Ресей ұсынысының өзектілігін тағы да көрсетті. Ол ұсыныс халықаралық қауымдастықтың күшін және қуатын осынау XXI ғасырдың қасіретіне қарсы пайдалану...», – деп мәлімдеген болатын (Ресей Президенті В.В. Путиннің 11 қыркүйектегі АҚШ-тағы оқиғаға қатысты сөзі, 2003).

Лаңкестікпен күрес жүргізу – бұл өте күрделі де қажетті үрдіс. Лаңкестікке қарсы күресті халықаралық қауымдастық күш біріктіре отырып жүзеге асырмаса, жеке мемлекет көлемінде жүргізу өте қиынға соғатыны сөзсіз. Шын мәнінде лаңкестік – бұл әлемнің жаңа қасіреті болды. Өйткені, лаңкестіктік бағыттағы топтар, ұйымдар саны әлемде көбейе түсуде. Олардың лаң салушылық іс-әрекеттері өз мемлекеттерінің аумағымен шектеліп қалмай, халықаралық деңгейге жайылып, бүкіләлемдік қауымдастыққа қатер төндіруде. Лаңкестік өзінің бүкіл даму сатысында көптеген әлеуметтік себепке негізделген құбылыс екендігін байқатты және оның өзгеруіне қатысты дамыды. Соған орай діни экстремизм мен лаңкестік мәселесіне өте мол ғылыми еңбектер арналған. Солардың арасында өзіміздің аймаққа қатысты қазақстандық стратегиялық зерттеулер институтының мамандары бұдан он бес жыл бұрын «Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии» атты монографиялық еңбектерінде діни экстремизм мен лаңкестіктің шығу көзі мен мәнін, бұл жағымсыз құбылыстың орталық азиялық аймақта таралу үдерісін қарастырады (Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии, 2002). Америкалық ғалымдардың ішінде Б. Хоффманның орыс тіліне аударылған «Терроризм – взгляд изнутри» атты еңбегінде Таяу Шығыс елдеріндегі сепаратистік лаңкестікке, дін мен лаңкестік құбылысына, әдіс-тәсілдеріне, технологиясына, лаңкесшілердің ойлау қабілетіне көңіл бөледі (Хоффман, 2003). Ал ресейлік С.У. Дикаев лаңкестіктің түрлерін, психологиялық астарларын, тарихи өзара шарттылығын зерттей келе, лаң салушылық – бұл негізінен қарсылық білдіру көрінісі деп тұжырымдаса (Дикаев, 2006), лаңкестікті әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеген В.И. Василенко оның саяси, сепаратистік, ұлтшылдық, діни, мемлекеттік және қылмыстық түрлерінің де болатындығын дәйектейді (Василенко, 2002). Жалпы лаңкестік мәселесін зерттеу барысында лаңкестік ұғымына бірнеше анықтама берілген.

Солардың арасында америкалық ғалымдар В. Маллисон мен С. Маллисон: «лаңкестік – бұл жалпы немесе саяси мақсатқа жету үшін жүйелі негізде зорлық-зомбылықпен, күшпен қауіп туғызуды пайдалану», – десе, ресейлік заңгер Л.А. Моджорян: «лаңкестік – бұл қандай да бір белгілі саяси нәтижеге жету мақсатында жеке тұлғаның, ұйымның немесе үкімет органының жағымсыз мемлекеттік және саяси тұлғаның көзін жоюға бағытталған және мемлекеттік заңдық тәртіпті тұрақсыздандыру үшін жасалынған күштеу актісі», – деп түйіндейді (Зеленков, 2016).

Әрине лаңкестік түсінігі өте кең, сондықтан келтірілген анықтама көлемінде шектелуге болмайды. Лаңкестіктің алғашқы даму кезеңінде оның саяси тұлғаны жою немесе оның қызметіне ықпал ету құбылысымен байланыстырсақ, бүгінгі кезде лаңкестік кең көлемдегі күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс. Ол жүйелі негізде іске асатын, қоғамда орын алған құбылыс.

Әлеуметтік-саяси құбылыс ретіндегі лаңкестіктің күрделілігі оның неше түрін айқындайды. Ол өзіне тән саяси мақсатпен, ұйымдастырушылық құрылымымен, пайдаланатын күш-қуатымен, сондай-ақ басқа да белгілерімен сипатталады. Мұны неміс ғалымы Р. Рупрехт: «лаңкестік – күштеу тәсілдерін жүйелі түрде немесе үрей туғызу үшін пайдалануы арқасында саяси мақсатқа жетуімен сипатталады» – дейді (Крылов, 1987:78-84). Лаңкестіктің қыр-сырын ашуға көптеген ғалымдар өзіндік үлесін қосып келеді. Ресейлік ғалым О.Н. Алексеев халықаралық лаңкестіктің шығу себептерін, алғышарттары мен таралуын жан-жақты қарастырған (Алексеев, 2012:134-140). Қазіргі кезеңдегі лаңкестікке қатысты Д. Виновтың пікір-сараптары да өте жүйелі десе болады (Винов, 2014: 97-106). Бүгінгі кезеңдегі халықаралық лаңкестіктің сыр-сипаты А.И. Гушердің еңбегінің негізі болып табылады (Гушер, 2006). Лаңкестік пен лаңкестікке қарсы қызметтің теориялық мәселесі С.И. Грачевтің студенттерге арналған оқу құралында қарастырылған (Грачев, 2010). Осы бағытты өз еңбектерінде С. Дашкова мен Е. Карчагин де жалғастыра түскен (Дашкова, 2013:70-74). Әлемдік қоғамдастыққа тәніп отырған халықаралық лаңкестіктің кейбір мәселелері В.Жадан еңбектерінде (Жадан, 2016:77-78), негізгі бағыттарына сараптама Е.П. Кожушконьның көлемді еңбегінде ашылған (Кожушко, 2000). Неміс ғалымы Х.Мюнклер лаңкестіктің соғыс деңгейіне шыққанына тоқталса (Мюнклер, 2004: 218-225), осындай

көзқарасты америкалық ғалым С.Ф. Эхоо өз еңбегінде толықтай түскен (Эхоо, 2010).

Қазақстан Республикасының «Терроризмге қарсы күрес туралы» 1999 жылғы 13 шілдедегі №416 заңының 1 бабында: терроризм – күш қолдану идеологиясы және халықты үрейлендіруге байланысты және жеке адамға, қоғам мен мемлекетке залал келтіруге бағытталған күш қолдану және (немесе) өзге де қылмыстық әрекеттерді жасау не жасаймын деп қорқыту жолымен мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына әсер ету практикасы» деп анықтама берілген (Терроризмге қарсы күрес туралы, 2017). Дей тұрғанмен заңнамадағы бұл анықтама лаңкестіктің ішкі дүниесін толыққанды аша алмайды. Лаңкестікке итермелеуші күшті айқындау ғана оның алдын алуға, тыю жөніндегі әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік туғызары сөзсіз.

Сол ретте лаңкестікті анықтайтын факторлардың ішінде ерекше орынды алатын «ұлтшылдықты» да атап өткен дұрыс. Идеология, саясат және әлеуметтік тәжірибе іспеттес, ұлттық ерекшелік пен артықшылықты үгіттеуге бағытталған, ұлттық өшпенділікті тұтататын ұлтшылдық ерекше бүліншілік мүмкіндігіне ие, қоғамда әлеуметтік шиеленісушілікті ұлғайтуға, әртүрлі деңгейдегі жанжалдарды тұтатуға қабілетті, тіпті кейде оған барабар тиімді қарсы әрекет шаралары қарсы қойылмаса, тұтас мемлекетті жояды.

Қазіргі заман тарихы беттерінен бұл қағиданы растайтын көптеген мысалдарды білеміз. Атап айтсақ, үнді штаттары Пенджаб пен Кашмирдегі қанды қақтығыс, Югославиядағы әскери іс-қимыл, Шри-Ланкедегі лаңкесті тамилдер немесе Түркиядағы күрдтер белсенділігі, бұлардың барлығы ұлтшылдықтан шығатын қауіпсіздік қаупінің жоғары деңгейінің мысалы. Сондай-ақ, мәскеулік «демократтар» белсенді түрде қолдаған Балтық жағалауындағы республикалардағы ұлтшылдық құбылыстар, Таулы Карабахтағы армян-әзербайжан жанжалы, Орталық Азия Республикаларындағы, Украинадағы, тіпті Ресейдегі ұлтшыл-сепаратистік іс-әрекеттер КСРО-ның жойылуына да әкелді (Современный терроризм: состояние и перспективы, 2000: 98). Бірақта Кеңестер Одағы ыдырағаннан кейін де ұлтшылдық жаңадан құрылған мемлекеттер шекараларында өзінің бүліншілік ықпалын тоқтатқан жоқ. Ол темірді жейтін тот сияқты Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының көптеген елдеріндегі қоғамдар мен мемлекеттердің

негізін әлсіретуде. Бұған дәлел Шешенстандағы орын алған оқиғалар, бейбіт өмір сүріп жатқан қаншама мыңдаған халықтың өмірін қиған. Бұл оқиғалар ұлтаралық қатынасты уақытында реттеу мәселесіне өкіметтің немқұрайлы қарауы, саяси, экономикалық сипаттағы ауыр кешірілмейтін зардаптарға әкелгендігінің айғағы болды. Сонымен қатар бұл оқиға – ұлтшылдық пен лаңкестіктің тығыз өзара байланыста екендігін айқын паш етіп көрсетті.

Лаңкестік әртүрлі мәнді фактілердің кең ауқымын анықтайды. Бірақта солардың ішінен сондай күшті, терең және ұзақ уақытты лаңкестіктің салдарларын тудыратын ұлтшылдықты табу мүмкін бе?

Ұлтшылдық адамның өте терең және сезімтал психологиялық қасиеті, ол сыртқы кейбір оң және теріс қимылдарға тез тітіркене қалатын қабілетке ие. Ұлттық намысқа сырттан кемсітушілік байқалған жағдайда осы ұлт өкілінің бойында тез арада біржақты келеңсіз әрекет етушілік байқалады. Адам бойындағы осындай қасиетті кейбір топ өз мақсатында пайдалануға ұмтылады. Осының негізінде лаңкестіктің ұлтшылдық сипаты да бүгінгі күні кең етек алуда. Ұлттық сезімге әсер еткен дақ көп уақытқа дейін жойылмауы да мүмкін. Бұл тіпті ұрпақтан ұрпаққа беріледі. Мысалы, XIX ғасырдың аяғы – XX ғасырдың басындағы армян халқын түріктердің жаппай қырып-жоюы армян халқының тарихи жадында терең із қалдырды, бұл бүгінгі күні Арменияның Түркия және Әзербайжанмен қатынасына өзіндік әсерін тигізуде. Немесе Ресейдегі шешен халқының орыстарға, федералды әскерге деген өшпенділігі оларға кезінде, XX ғасырдың 40-жылдарындағы кеңестік одақ жағынан жасалынған қысымшылдық, ұлт өкілдерін жер аудару негізінде туғандығы сөзсіз. Осындай сәтті пайдаланып экстремистік топтар, ұйымдар нақтылы мақсаттарын жасырып, сол мақсатқа жетуде халықтың ұлттық сезімімен бүркеніп іс-әрекет жасағаны белгілі.

Қазақстан Республикасының «Экстремизмге қарсы тұру туралы» 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31 заңының 1-бабына сәйкес: «Экстремизм – бұл жеке және (немесе) заңды тұлғаның, белгіленген тәртіппен экстремистік деп танылған ұйымдар атынан жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің әрекеттер ұйымдастыруы және (немесе) жасауы; нәсілдік, ұлттық және рулық алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыз-

дықты қоздыруды (ұлттық экстремизмді); діни өшпенділікті немесе алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты өшпенділікті немесе алауыздықты қоздыруды, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, имандылығына немесе құқықтары мен бостандықтарына қатер төндіретін әрекеттер ұйымдастыруы және (немесе) жасауы деп айқындалған (Экстремизмге қарсы тұру туралы, 2005). Осыдан-ақ экстремизмнің саяси астарлы әрекеттерге негізделетіндігін аңғаруға болады. Ал қазіргі сәтте экстремистік мақсаттарға жету немесе бұл қызметтің дәйектемесі лаңкестіктік іс-әрекеттермен жалғасуда.

Қорытынды

Жалпы лаңкестік жөніндегі анықтамаларды сараптай келіп, оның көпшілігі саяси мақсатқа жетуге ұмтылуда зорлық-зомбылық тәсілдерін пайдалана отырып тек мемлекетке, саяси жүйесіне қарсылығымен де шектелетіндігін байқауға болады.

Лаңкестікті саяси және идеологиялық мақсаттарға жетудегі қандайда топтың күштеу әдістерін пайдаланатындығымен байланыстыра отырып, лаңкестіктің шығуы мен дамуына әлеуметтік қайшылықтардың да жан-жақты ықпал ететіндігі айқын. Әлеуметтік құбылыс ретінде лаңкестік көпқырлы. Ол экстремистік лаңкестіктік идеологияны, терроризмнің қандайда түрін жүзеге асыру үшін ұйымдастырушылықтың тұтас құрылымын, лаңкестіктік тікелей іс-әрекетін өз бойына сіңірген деп айтуға болады.

Лаңкестіктің мәні жағынан әлеуметтік-саяси құбылыс екендігін білдіретін негізгі белгілеріне көңіл аударатын болсақ, оның қатарына үрей туғызу мен зорлық-зомбылықты пайдалануы; жабайы лаң салушылық әрекеттерінің негізінде баспасөзде жарнама жасауы арқылы қоғамға жария етуі; саяси қарсыластарының әлсіреуіне, өздерінің саяси ұстанымының нығаюына, яғни саяси мақсаттарға жетуге бағытталуы; лаң салушылардың өз мақсаттарына жетуде қоғамға, жеке тұлғаларға қауіп төндіретін кез келген құралды пайдалануына дайындығы; лаңкестіктің құбылыс ретінде заңсыздығы, қоғамдық ізгілік пен негізгі құқық парықтарына қарама-қайшылығы; құпия әрекет етуді лаңкестіктік құрылымның өмір сүру шарты ретінде пайдалануы жатады.

Ал ұлтаралық шиеленістерді тудыру лаңкестік топтардың өзіндік пайдасына негіз-

делетіні белгілі. Сол себепті де ұлтаралық шиеленістердің алдын алу, лаңкестік топтардың ұлттық намысты өз мақсатында пайдалануға жол бермеу үшін жергілікті билік ұлтаралық қатынастағы мәселелерге өте ұқыпты қарап, өзара тиімді шешімін таба білуі қажет. Олар барлық саяси, экономикалық, әкімшілік шешім қабылдау барысында оның салдарына көз

жіберіп, ұлтаралық қатынастарға ешқандай қиямет жасалынбайтындығын бағдарлай білуі тиіс, сонда ғана келеңсіз жағдайдың алдын алу мүмкіндігі ұлғаяды.

Жалпы лаңкестікті ғылыми негізде сараптау, оған тән сипаты мен түрін айқындау ұлттық қауіп туғызатын лаңкестіктің алдын алатын жүйенің қалыптасуына зор септігін тигізетіндігі анық.

Әдебиеттер

- 1 «2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының Стратегиялық даму жоспары» 2010 ж. 1 ақпандағы Қазақстан Республикасы Президентінің № 922 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docsU100000922>. 09.10.2017.
- 2 «Қазақстан Республикасында 2013-2017 жылдарда діни экстремизм мен лаңкестікке қарсы әрекет ету туралы Мемлекеттік бағдарлама» 2013 ж. 24 қыркүйектегі Қазақстан Республикасы Президентінің № 648 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docsU1300000648>. 19.09.2017.
- 3 «Ресей Президенті В.В. Путиннің 11 қыркүйектегі АҚШ-тағы оқиғаға қатысты сөзі» // Егемен Қазақстан. 13.09.2003 ж. № 174.
- 4 Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии: А.Г. Косиченко, М.С. Ашимбаев и др. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 213 с.
- 5 Хоффман Б. (2003) Терроризм взгляд изнутри / пер с англ. Е. Сажина. – М.: Ультра. – 264 с.
- 6 Дикаев С.У. (2006) Террор, терроризм и преступления террористического характера. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс». – 464 с.
- 7 Василенко В.И. (2002) Терроризм как социально-политический феномен: монография / Под общ. ред. А.А. Прохожева. – М.: Изд-во РАГС. – 220 с.
- 8 Зеленков М.Ю. (2016) Терроризм – крайняя форма экстремизма и современная угроза национальным интересам России // <http://nic-pnb.ru/terrorizm-ekstremizm-separatizm/terrorizm-krajnyaya-forma-ekstremizma/>
- 9 Крылов Н.Б., Решетов Ю.А. (1987) Государственный терроризм – угроза международной безопасности // Советское государство и право. – М.: Наука, №2. – С. 78-84.
- 10 Алексеев О.Н. (2012) Причины, предпосылки, условия возникновения и распространения международного терроризма // Социально-экономические явления и процессы. – М.: Наука, № 2. – С.134-140.
- 11 Винов Д. (2014) Размышления о современном терроризме // Система ценностей современного общества. – Новосибирск: ООО «Центр развития научного сотрудничества», №34. – С. 97-106.
- 12 Гушер А.И. (2006) Лицо современного международного терроризма. – М.
- 13 Грачев С.И. (2010) Терроризм и контртеррористическая деятельность: вопросы теории: учебное пособие. – Нижний Новгород: ФМО/ИСИ ННГУ им. Лобачевского. – 242 с.
- 14 Дашкова С., Карчагин Е. (2013). Идея справедливости в терроризме // Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, №8(34): в 2-х ч. Ч. I. – С. 70-74.
- 15 Жадан В. (2016) Некоторые вопросы о международном терроризме и его угрозе для мирового сообщества // Таврический научный обозреватель. – Ялта: ООО «Межрегиональный институт развития территорий», февраль. №2(7). – С. 77-78.
- 16 Кожушко Е.П. (2000) Современный терроризм: анализ основных направлений. – Минск: Харвест. – 446 с.
- 17 Мюнклер Х. (2004) Терроризм сегодня: Война становится асимметричной: пер. с нем. / Мюнклер Х. // Иностранная литература. – С. 218-225.
- 18 Exoo C.F. (2010) The Pen and the Sword: Press, War, and Terror in the 21st Century. Los Angeles; London: SAGE Publications.
- 19 «Терроризмге қарсы күрес туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі № 416 заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docsZ990000416>. 17.08.2017.
- 20 Современный терроризм: состояние и перспективы. (2000) / под ред. Е.И. Степанова. – М. – С. 98
- 21 «Экстремизмге қарсы тұру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31 заңы // Егемен Қазақстан. 26.02.2005 ж. № 40-41.

References

- 1 Alekseev O.N. (2012) Prichiny, predposylki, usloviya vzniknoveniya i rasprostraneniya mezhdunarodnogo terrorizma [Reasons, premises, conditions of origin and distribution of the international terrorism] // sotsialno-ekonomicheskie yavleniya i protsessy. – М.: Nauka, № 2. – S.134-140.
- 2 Binov D. (2014) Razmyshleniya o sovremennom terrorizme [Speculations about the modern terrorism] // Sistema tsennostei sovremenno go obshhestva. – Novosibirsk: ООО «Sentr razvitiya nauzhnogo sotrudnishectvo». №34. – S. 97-106.

- 3 Dashkova S., Karchagin E. (2013) Ideya spravedlivosti v terrorizme [The idea of justice in terrorism] // Voprosy teorii i ipraktiki.-Tambov:Gramota. №8(34): v 2-hCh.I. -S.70-74.
- 4 Dikayev S.U. (2006) Terror, terrorizmi prestuplmiya terroristisheskogo kxaraktera. [Terror, terrorism and crimes of terrorist character] – SPb.: Izd-vo «Yuridicheskii tsentr Press». -464 s.
- 5 Exoo C.F. (2010) The Pen and the Sword: Press, War, and Terror in the 21stCentury. Los Angeles; London: SAGE Publications.
- 6 «Extremizmge qarsy turu turaly» [About counteraction to extremism] Qazaqstan Respublikasynyng 2005 zhylyg 18 aqbandagy № 31 zangy // Egemen Qazaqstan. 26.02.2005 zh. № 40-41.
- 7 Grachev S.И. (2010) Terrorizm и kontrterroristicheskaya deyatelnost: voprosi teorii. [Terrorism and counterterrorist activities: theory questions] Uchebnoe posobie: Nizhnii Novgorod: FMO/ИСИ NNGU im. Lobachevskogo.-242 s.
- 8 Gusher A.U. (2006) Litso sovremennogo mezhdunarodnogo terrorizma. [Person of the modern international terrorism] –M.
- 9 Hoffman B. Terrorizm vzglyad iznutri [Terrorism look from within] // Pers angl. E.Sazhina. -M.:Ultra. -2003. -264 s.
- 10 Jadan B. (2016) Nekotorie voprosy o mezhdunarodnom terrorizme i ego ugroze dlya mirovogo soobshestva [Some questions of the international terrorism and its threat for the world community] // Tavricheskii nauchnyi obozrevatel. –Yalta:OOO «Mezhregionalnyi institut razvitiya territorii», fevral. №2(7).-S.77-78.
- 11 Kozhushko E.P. (2000) Sovremennyyi terrorizm: analiz osnovnyh napravlenii. [The modern terrorism: analysis of the main directions] -Minsk:Harvest. -446 s.
- 12 Krylov N.B., Reshetov Yu.A (1987) Gosudarstvennyi terrorizm – ugroza mezhdunarodnoi bezopasnosti [The state terrorism – threat of the international security] // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. –M.:Nauka, №2. -S.78-84.
- 13 Myunkler H. (2004) Terrorizm segodnya: Voina stanovitsya asimmetrichnoi: [Terrorism today: War becomes asymmetrical] per. snem./ Myunkler H// Inostrannaya literatura. –S.218-225.
- 14 «Qazaqstan Respublikasynda 2013-2017 zhyldarda dini extremism men langkestikke qarsy areket etu turaly Memleketik bagdarlama» [STATE PROGRAM on counteraction to religious extremism and terrorism in the Republic of Kazakhstan for 2013 – 2017] 2013 zh. 24 qyrkuyektegi Qazaqstan Respublikasy Prezidentining № 648 Zharlygy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docsU1300000648>. 19.09.2017.
- 15 «Resei Prezidenti V.V.Putinning 11 qyrkuyektegi AQSh-tagy oqigaga qatysty sozi» [The speech of the President of Russia V.V. Putin apropos an event on September 11 in the USA] // Egemen Qazaqstan.13.09.2003 zh. № 174.
- 16 Sovremennyyi terrorizm: sostoyanie i perspektivy. [The modern terrorism: status and perspectives] (2000) Pod red. E.I.Stepanova. -M. -S.98
- 17 Sovremennyyi terrorizm: vzglyad iz Tsentralnoi Asii. [The modern terrorism: a look from Central Asia] A.G.Kocichenko, M.S.Ashimbayev I dr. –Almaty:Daik-Press, 2002. -213 s.
- 18 «Terrorizmge qarsy kures turaly» [About counteraction to terrorism] Qazaqstan Respublikasynyng 1999 zhylyg 13 shildegi № 416 zangy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docsZ990000416>. 17.08.2017.
- 19 Vasilenko V.I. (2002) Terrorizm kak sotsialno-politicheskii fenomen. [Terrorism as socio-political phenomenon]. Monografiya / Obsh. red. A.A.Prokhozhev. -M.:Izd-vo RAGS. -220 s.
- 20 Zelenkov M.Yu. (2016) Terrorizm – krainyaya forma ekstremizma i sovremennaya ugroza natsionalnom interesam Rossii [Terrorism – the extreme form of extremism and the modern threat to the national interests of Russia] // <http://nic-pnb.ru/terrorizm-ekstremizm-separatizm/terrorizm-krajnyaya-forma-ekstremizma/>
- 21 «2020 zhylda deingi Qazaqstan Respublikasynyng Strategiyalyq damu zhospary» [The strategic development plan for the Republic of Kazakhstan till 2020] 2010 zh. 1 aqbandagy Qazaqstan Respublikasy Prezidentining № 922 Zharlygy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docsU100000922>. 09.10.2017.